

Spiegeltje, spiegeltje aan de wand ...

Z

ORGEN

over de huidige obesitasepidemie en de hiermee gepaard gaande gevolgen voor de gezondheid zijn wijdverspreid. Er zijn echter ook tegengeluiden te horen. Zo is volgens twee recente boeken de angst voor obesitas ongegrond, omdat gezondheid en lichaamsomvang niet direct aan elkaar te relateren zijn. Er zijn genoeg gezonde dikke mensen – en ongezonde dunne mensen – om dat duidelijk te maken. Bovendien is de medische wetenschap er nog niet over uit of obesitas nu een oorzaak is van, bijvoorbeeld, diabetes, of juist een gevolg ervan.

Intussen hebben de huidige normen voor lichaamsomvang wel ingrijpende gevolgen voor de manier waarop mensen hun lichaam zien. Dit geldt met name voor vrouwen, omdat zij sterker worden beoordeeld op hun fysiek dan mannen, die vooral worden afgerekend op hun daden. Vrouwen die niet voldoen aan de normen kunnen last krijgen van schaamte, angst voor eten, of hun toevlucht nemen tot rigoureuze middelen om af te vallen, zoals zware maagoperaties.

In haar vorig jaar verschenen boek *Bodies* stelt de Britse psychotherapeut en -analist Susie Orbach dat we af moeten van het idee dat vrouwen hun lichaam dienen te veranderen om maar aan het slankheidsideaal te voldoen. Samantha Murray, postdoc aan de Australische Macquarie University, gaat in *The 'Fat' Female Body* nog verder en zegt dat vrouwen niet eens aan dit ideaalbeeld moeten *willen* voldoen – al ziet zij in dat het als individu moeilijk is om dit in de praktijk te brengen. Beide auteurs komen tot de conclusie dat vrouwen alleen werkelijk 'goed in hun vel' zullen zitten wanneer de samenleving als geheel en de opvattingen over het vrouwenlichaam in het bijzonder veranderen.

Ondanks deze algemene overeenkomsten zijn er ook essentiële verschillen tussen de opvattingen van Orbach en Murray. De auteurs passen binnen twee verschillende theoretische kaders die gangbaar zijn in de feministische theorie. Wat zijn de kenmerken van beide kaders en welke mogelijkheden bieden deze analyses voor het veranderen van de huidige opvattingen over het vrouwenlichaam?

Orbachs *Bodies* kunnen we plaatsen in de feministische traditie die ontstond in het midden van de jaren zeventig van de vorige eeuw, toen veel feministische academici geïnspireerd werden door post-structuralistische theorieën en psychoanalyse. Dit bracht hen tot het inzicht dat er geen biologische essentie van mannelijkheid en vrouwelijkheid bestaat, maar dat dit onderscheid economisch, sociaal en politiek geconstrueerd is. Hieruit

Lekker in je vel, of toch niet?

Vrouwen zijn steeds vaker ongelukkig over hoe hun lichaam eruitziet. Hoe kunnen de hedendaagse opvattingen over het vrouwenlichaam worden veranderd? Over de huidige paniek rond obesitas en de angst voor vet als feministische kwestie. door Paula van Strien

Peter Paul Rubens, De drie Gratiën, 1635.

volgde dat dit verschil dus ook gedeconstrueerd kan worden. Om dit te bereiken, was het noodzakelijk de vorming van genderidentiteit te analyseren.

Afbeeldingen golden als zeer belangrijk in het proces van de constructie van genderidentiteit. Filmtheoreticus Laura Mulvey was een pionier in het analyseren van de representatie van vrouwen. In haar invloedrijke essay 'Visual Pleasure and Narrative Cinema' (1975) gebruikte zij concepten uit de psychoanalyse om de relatie tussen kijkers en de representatie van vrouwen in Hollywoodfilms te onderzoeken. Kort gezegd, stelde Mulvey dat vrouwen in deze films meestal op een erotische manier worden afgebeeld ten behoeve van het genot van de mannelijke kijkers.

Ook in andere typen afbeeldingen is deze rolverdeling aanwezig. Volgens veel

feministen heeft dit een belangrijk effect op de manier waarop mannen en vrouwen zich in het dagelijks leven tot elkaar verhouden. Om dit te veranderen moet er een nieuw type afbeelding komen, die deze rollen aan de kaak stelt.

'We weten dat het nep is, maar willen meegaan in de illusie.'

Deze twee punten, het idee dat opvattingen over mannelijkheid en vrouwelijkheid geconstrueerd zijn en de nadruk op de rol van afbeeldingen in dit proces, komen terug in Orbachs *Bodies*.

De aanleiding voor dit boek is de observatie van de auteur dat vrouwen steeds vaker ongelukkig zijn over hoe hun

BODIES
door Susie Orbach.
Profile Books. Londen 2009.
160 pag. € 20,99

THE 'FAT' FEMALE BODY
door Samantha Murray.
Palgrave Macmillan. New York 2008.
224 pag. € 80,10

lichaam eruitziet, waarna zij hun toevlucht nemen tot diëten, plastische chirurgie et cetera. Orbach vraagt zich af wat de oorzaak van deze onvrede is. Op basis van casus uit haar eigen psychoanalytische praktijk komt zij tot de conclusie dat opvoeding, gangbare opvattingen over het lichaam en afbeeldingen een belangrijke rol hierin spelen.

Afbeeldingen hebben, volgens Orbach, een sterk effect op de manier waarop we eruit willen zien. Er zijn echter slechts een paar geïdealiseerde lichaamstypen waarnaar wordt gestreefd. Vrouwen vinden het bijvoorbeeld van groot belang om dun te zijn. Dit wordt door de overheid gepromoot als zijnde gezond, terwijl aanwijzingen ontbreken dat dit ook daadwerkelijk het geval is. Wel ontstaat zo juist een ongezonde relatie tot het lichaam, omdat velen niet aan het ideaalbeeld kunnen voldoen.

Tegelijk bestaat het idee dat het lichaam maakbaar is en dus veranderd kan – en moet – worden om aan het ideaal te voldoen, bijvoorbeeld door gebruik te maken van plastische chirurgie. We behandelen het lichaam als een object dat we opnieuw dienen te ontwerpen: 'the body has become a casing for fantasy rather than a place from which to live'. Dit leidt tot vervreemding van het lichaam. Allerlei symptomen die de psychiater en de psycholoog dagelijks tegenkomen, zoals angst voor eten, compulsief sporten en obesitas, geven aan dat het individu de strijd aangaat met de heersende ideeën.

De onvrede over het lichaam wordt, volgens Orbach, ook overgebracht van moeder op kind. Meisjes die nu opgroeien, zien dat hun moeder zich zorgen maakt over haar lichaam, met als gevolg dat zij dat ook gaan doen. Om te voorkomen dat moeders hun onzekerheden op hun dochters overdragen, moeten er volgens Orbach programma's komen waarin geleerd wordt vrede met het eigen lichaam te hebben. Zij stelt dat deze maatregelen effectiever en goedkoper zijn dan de middelen die nu worden ingezet om obesitas te bestrijden.

Daarnaast moet duidelijk worden gemaakt dat de schoonheidsindustrie ons een vals beeld voorhoudt, vaak gemanipuleerd met technieken als Photoshop, dat bovendien geenszins een toonbeeld van gezondheid is. Ten slotte moeten meer verschillende soorten lichaamstypen gepromoot worden, vindt Orbach, zodat deze ster-

COLOFON

REDACTIERAAD: Marjolijn van Asselt (UM), Nico Bakken (VU), Inez de Beaufort (UR), Trudy Dehuel (UG), Robbert Dijkgraaf (UVA), Marjolijn Drenth (schrijver, essayist, Maria Grever (UR), Albert Heck (UU), Jaap Hoogenboezem (UM), Liesbeth Kester (OU), Theo Mulder (KNAW), Gerard Nienhuis (U), Sijbolt Noord (VSNL), Willem Otterspeer (U), Herman Philipse (U), Ieme van der Poel (UVA), Rutger van Santen (VU), Mirjam Sent (RU), Petra Sijpesteijn (U), Carel Stolk (U), Paul Struik (WU), Thomas Vanheste (VU), Peter-Paul Verbeek (U), Willem Witteveen (UVT)

HOOFDREDACTEUR: Chantal Nicolaes
EINDREDACTEUR: Inge Klinkers
ACQUISITIEREDACTEUR: Geertje Dekkers
ADVERTENTIES: Richard Ludeke
UITGEVER: Amsterdam University Press

Artikelen en reacties zeer welkom op redactieadres.

REDACTIESECRETARIAAT:
Amsterdam University Press | Herengracht 221,
1016 BG, Amsterdam | e-mail: abg@aup.nl
Abonnementenprijs: € 33,50 losse nummers € 4,50
proefabo's (3 mrs.) € 13,-
Opzeggings schriftelijk voor 1 nov.

ADVERTENTIES: Amsterdam University Press
t.a.v. afdeling Marketing, Herengracht 221
1016 BG Amsterdam | T. 020-4200050
marketing@aup.nl

ONTWERP: Corina Cotorobai & Wigger Bierma |
Werkplaats Typografie, Arnhem
OPMAAK: Studio Typeface, Lelystad
DRUK: Dijkman Offset, Diemen.
UITGAVE EN COPYRIGHT: AUP, ISSN 1567-7842
OPLAGE: 64.578 exemplaren.

De *Academische Boekengids* wordt zes keer per jaar gratis verspreid onder het wetenschappelijk personeel van vrijwel alle Nederlandse universiteiten, de Universiteit Medische Centra en de KNAW. Daarnaast wordt zij gedistribueerd aan lezers van *Vrij Nederland*.

Voor de verspreiding zijn deze instellingen zelf verantwoordelijk. Voor klachten over de bezorging wordt de lezers verzocht contact op te nemen met de afdelingen adresbeheer van de eigen instelling, en niet met AUP.

LETTERTYPE: Arnhem door Fred Smeijers, OurType.
www.academischeboekengids.nl is een gratis website die alle artikelen en rubrieken bevat die vanaf 2000 in *De Academische Boekengids* zijn verschenen.

ker overeenkomen met de dagelijkse realiteit.

Het doel van deze maatregelen is om onze gedachten over het lichaam op een zodanige manier te hervormen dat we op een positievere manier ernaar kunnen kijken en er zelfs plezier aan kunnen beleven. We moeten vanuit ons lichaam leven, en het niet als een project zien waaraan gewerkt moet worden.

De ideeën die Orbach verwoordt, met name haar punt dat afbeeldingen van slanke vrouwen kunnen zorgen voor een negatief zelfbeeld, klinken bekend in de oren. Ook in, bijvoorbeeld, de populaire media is er veel kritiek op het slankheidsideaal. Een goed voorbeeld hiervan is de bekende Dove-reclame waarin minder dunne modellen worden getoond. Orbach was actief betrokken bij het bedenken van deze campagne. Het is echter nog maar de vraag of haar doel, het verminderen van de onvrede van vrouwen met hun lichaam, op een dergelijke manier bereikt kan worden. Op basis van wat Murray stelt in *The 'Fat' Female Body* kunnen enkele interessante punten van kritiek worden geformuleerd op de opvattingen die ten grondslag liggen aan Orbachs analyse.

Murray is het met Orbach eens dat een dik lichaam niet noodzakelijk ongezond of ziek is. Maar in tegenstelling tot Orbach ziet Murray het obese lichaam evenmin als een uiting van een mentale ziekte, die voortkomt uit het niet kunnen voldoen aan een bepaalde norm. Volgens Murray is de huidige paniek rond obesitas ontstaan vanuit de angst voor het vervagen van de grenzen tussen 'normaal' en 'ziek'. Dun wordt gezien als normaal en gezond, dik als afwijkend en ziek (fysiek dan wel geestelijk). Binnen deze opvattingen wordt van obese individuen verwacht dat zij ofwel uit zichzelf minder gaan eten en meer bewegen, ofwel dat zij geestelijke hulp zoeken. Voor het verspreiden van deze opvattingen wordt, volgens Murray, een methode gebruikt die de filosoof Michel Foucault 'disciplinary medicine' noemde. Dit houdt in dat de overheid bepaalde ideeën populariseert, maar dat deze zodanig worden geïmplementeerd dat het individu het gevoel heeft zelf voor die opvattingen te kiezen en ernaar te handelen. Veel mensen denken, bijvoorbeeld, dat zij zelf kiezen voor het veranderen van hun leefstijl om obesitas tegen te gaan. Maar in feite zwichten zij voor de druk om binnen de vastgestelde normen te blijven.

Deze normen zijn bijzonder dwingend, zo heeft Murray ervaren, die zelf als obees wordt aangemerkt door haar omgeving. Verscheidene malen schreef de dokter lichamelijke klachten aan haar lichaamsomvang toe. Hoewel uit bloeddrukmetingen, röntgenfoto's en dergelijke bleek dat zij gezond was, werd haar toch iedere keer aangeraden om af te vallen. Het is dan ook begrijpelijk dat Murray in haar boek woorden als 'dik' en 'obesitas' consequent tussen aanhalingstekens zet om aan te geven dat ze volgens haar geen wetenschappelijke basis hebben maar gebruikt worden om iemand gezond dan wel ziek te verklaren. Bovendien is het niet vreemd, stelt de auteur, dat vele als obees geziene vrouwen naar de psychiater gaan: zij hebben dagelijks te maken met dergelijke vormen van sociale druk en lijden onder het idee dat men ze ziet als fysiek of geestelijk ziek.

Dit geeft ook aan dat de 'onvrede' met het lichaam die Orbach beschrijft niet weggenomen zal worden door vrouwen met een grotere omvang af te beelden. Hiervoor zal een fundamentele verandering moeten plaatsvinden in de opvattingen over wat 'normaal' en wat 'ziek' is. Deze mening wordt ondersteund door het recente artikel 'The Effects of TV Commercials Using Less Thin Models on Young Women's Mood, Body Image and Actual Food Intake' (2009) van Doeschka Anschutz en coauteurs, verbonden aan de Radboud Universiteit Nijmegen. Hieruit blijkt dat het kijken naar de Dove-reclames met minder dunne modellen tot een negatievere stemming leidt dan het kijken naar reclames met dunne modellen. Volgens de onderzoekers worden kijkers in het eerste geval veel directer op het gangbare schoonheidsideaal gewezen.

Ook Orbachs plan om aan te tonen dat veel afbeeldingen zijn gemanipuleerd met behulp van Photoshop zal niet leiden tot een verandering in het denken over het lichaam. In haar essay 'Never Just Pic-

Advertentie voor het lingeermerk Curvation. In plaats van een slank model is gekozen voor een model met volle rondingen.

tures' (1997) verwoordde Susan Bordo, hoogleraar Engels en gender- en vrouwenstudies aan de University of Kentucky, dit treffend: '[Fashion] images are not "reality" but an artfully arranged manipulation of visual elements. Those elements are, however, arranged precisely in order to arouse desire, fantasy, and longing, to make us want to participate in the world they portray.' Met andere woorden, we weten dat het nep is, maar willen meegaan in de illusie.

'Een dik lichaam is niet noodzakelijk ongezond of ziek.'

Een ander punt van kritiek kan worden geformuleerd op basis van het commentaar van Murray op eerdere werken van Orbach, zoals *Fat is a Feminist Issue* (1978). Hierin presenteerde Orbach vet als een buffer tussen het zelf en de repressieve patriarchale samenleving. Vet werkt dus als een soort harnas dat bescherming biedt tegen het traditionele beeld van de vrouw als een passief, seksueel aantrekkelijk persoon. Maar tegelijkertijd stelt Orbach dat vrouwen dit 'harnas van vet' bewust van zich dienen af te schudden. Daarmee lijkt zij de vrouw weer binnen het traditionele idee van passiviteit en seksuele aantrekkelijkheid te willen plaatsen. Daardoor kunnen haar opvat-

tingen, volgens Murray, als een soort counterfeministische actie worden gezien.

Hetzelfde punt kan worden gemaakt in relatie tot *Bodies*. Hier wil Orbach meer ideaalbeelden voor vrouwen zodat meer individuen aan zo'n beeld van vrouwelijkheid c.q. aantrekkelijkheid (voor de mannelijke blik) kunnen voldoen. Ook dit zou, zeker na het lezen van de analyses van filmtheoreticus Mulvey, als counterfeministisch kunnen gelden. Een ander element dat we eveneens als zodanig

kunnen bestempelen, is dat Orbach de schuld van de onvrede met het lichaam voor een belangrijk deel bij 'de moeder' legt. Dit doet sterk denken aan de stelling van collega-psychoanalyticus Julia Kristeva, dat de moeder vaak als bron van het monsterlijke (of, in het geval van obesitas, van het 'zieke') in de mens wordt gezien omdat zij leven geeft, en 'dus' ook het dichtst bij de dood staat.

Murray heeft deze psychoanalytische opvattingen niet nodig en maakt liever gebruik van concepten als belichaming, intersubjectiviteit en ambigüiteit zoals uitgewerkt door de Franse filosoof Maurice Merleau-Ponty, met name in zijn

In tegenstelling tot Curvation kiest lingeriemerk Victoria's Secret juist voor superslanke topmodellen.

Fenomenologie van de waarneming (1945). Zij volgt daarmee een recente trend binnen de feministische theorie, beschreven door Dorothea Olkowski en Gail Weiss in *Feminist Interpretations of Merleau-Ponty* (2006). Hedendaagse feministen die het werk van Merleau-Ponty herlezen, zijn veelal geboeid door zijn beschrijving van het lichamelijke aspect van de ervaring en door zijn nadruk op het belang van de

andere te ervaren door er anders over te gaan denken.

Om dit verder te verduidelijken, verwijst Murray ook naar Merleau-Ponty's opvattingen over ambiguïteit: het zelf is niet stabiel of eenduidig, aangezien dezelfde persoon bijvoorbeeld zowel aardig als gemeen kan zijn. Deze ambiguïteit is volgens Murray te vertalen naar de relatie met ons lichaam. Zo kunnen we

'We moeten vanuit ons lichaam leven, en het niet als een project zien waaraan gewerkt moet worden.'

situatie waarin we leven voor onze ervaring van de wereld. Zij stellen dat veel andere theoretici het 'zelf' vaak bijna gelijkstellen aan het bewustzijn, terwijl de ervaring van de wereld en onze relatie tot anderen zeer sterk worden bepaald door het lichaam.

Murray deelt dit standpunt. Zij stelt dat zowel de medische wetenschap als de psychoanalyse en de feministische organisaties die 'vet' promoten, eraan voorbijgaan dat we in de geleefde ervaring geen duidelijk onderscheid kunnen maken tussen lichaam en geest. Dit idee komt rechtstreeks van Merleau-Ponty, die duidelijk wilde maken dat we de wereld enkel via ons lichaam kunnen ervaren: we *zijn* ons lichaam. Dit is een waardevol idee, dat haaks staat op de huidige opvattingen, waarin het vrouwenlichaam wordt gezien als iets wat losstaat van het zelf.

Zelfs Orbach, die ook kritiek uit op deze klassieke scheiding, ziet lichaam en geest toch als twee losse zaken, waardoor zij kan stellen dat vrouwen de wereld anders zullen ervaren als zij de gedachten over hun lichaam aanpassen. Murray, daarentegen, meent dat we het lichaam niet los kunnen zien van het zelf: ons lichaam bepaalt hoe we onszelf zien en hoe anderen ons ervaren. Het is dan ook lastig, zo niet onmogelijk, om het lichaam

soms blij zijn met onze rondingen, maar ook in de put zitten omdat anderen onze omvang niet accepteren. Murray mist deze genuanceerde benadering in de huidige opvattingen over het 'dikke' lichaam.

Zij bespreekt hierbij ook Merleau-Ponty's idee dat we niet in een vacuüm leven, maar in relatie tot anderen. Dat betekent, volgens Murray, dat we veel opvattingen van anderen meekrijgen, wat ook invloed heeft op de manier waarop we naar onszelf en naar anderen kijken. Het is dus onvoldoende om, zoals Orbach en feministische groeperingen als de 'Size Acceptance Movement' en 'Fat Pride Movement' graag zouden zien, simpelweg zelf op een andere manier naar de eigen lichaamsomvang te kijken: elke dag opnieuw worden we geconfronteerd met de dominante opvattingen. Daarom is het ook een fictie te denken dat we vrij zijn om te bepalen hoe we naar ons lichaam kijken. Volgens Murray liggen de mogelijkheden voor het veranderen van de opvattingen over het (dikke) vrouwenlichaam dan ook zeker niet op het niveau van het individu; ze vereisen eerder een verandering van de situatie en context waarin men leeft.

In tegenstelling tot Orbach draagt Murray geen concrete ideeën aan om de situatie van (dikke) vrouwen te veranderen.

Daarvoor is deze misschien ook te complex. Orbach daarentegen heeft, ondanks haar ambitie om de onderliggende structuren van de samenleving te analyseren, te weinig oog voor deze complexiteit. Daardoor komt zij met plannen die weinig kans van slagen lijken te hebben.

De interessantste gedachte in het boek van Murray, die eerder impliciet dan expliciet naar voren komt, is om lichaamsomvang – naast, ras, klas, gender en dergelijke – als deel van de identiteit te zien. Dit idee lijkt onder meer naar voren te komen in haar talloze vergelijkingen tussen 'dikke' lichamen en homoseksualiteit. Zo had zij kunnen schrijven dat, zoals homoseksualiteit niet de oorzaak is van het krijgen van hiv/aids, terwijl deze ziekte wel vaak voorkomt bij homoseksuele mannen, een dik lichaam evenmin de directe oorzaak is van bepaalde ziekten, hoewel enkele hiervan wel vaak voorkomen bij dikke mensen.

Als we dit punt accepteren, en 'angst voor vet' dus als een feministische kwestie beschouwen, zal dringend moeten worden nagedacht over de vraag welke maatregelen dan wél effectief zijn om gelijkwaardigheid op basis van lichaamsomvang te bewerkstelligen.

Paula van Strien is vanaf 1 september 2010 promovenda kunstgeschiedenis en filosofie aan de Radboud Universiteit Nijmegen.

Overige literatuur

- D.J. Anschutz, R.C.M.E. Engels, E.S. Becker en T. van Strien. 'The Effects of TV Commercials Using Less Thin Models on Young Women's Mood, Body Image and Actual Food Intake.' *Body Image* 6 (2009) 270-276.
- S. Bordo. 'Never Just Pictures.' In: A. Jones (red.). *The Feminist and Visual Culture Reader*. Routledge. Londen/New York 1993, pp. 454-466.
- M. Merleau-Ponty. *Fenomenologie van de waarneming*. Uitgeverij Boom. Amsterdam 2009. (Oorspr. 1945.)
- L. Mulvey. 'Visual Pleasure and Narrative Cinema.' *Screen* 16 (1975) 6-18.
- D. Olkowski en G. Weiss (red.). *Feminist Interpretations of Maurice Merleau-Ponty*. Pennsylvania State University Press. University Park, PA 2006.
- S. Orbach. *Fat is a Feminist Issue. The Anti-Diet Guide for Women*. Galahad Books. New York 1978.

Tientallen prominente wetenschappers publiceren ieder jaar in de Academische Boekengids. Zij bespreken recent verschenen literatuur op hun eigen vakgebied voor een breed academisch lezerspubliek, met aandacht voor de samenhang tussen verschillende vakgebieden en oog voor maatschappelijke ontwikkelingen. De redactie wil graag bevorderen dat ook jonge wetenschappers aan de Boekengids bijdragen.

Bent u academisch geschoold? Nog in opleiding of niet meer dan vijf jaar geleden gepromoveerd? En hebt u een vlotte pen? Ding dan mee naar de ABG VN ESSAYPRIJS.

Het winnende essay wordt gepubliceerd in de Academische Boekengids van februari 2011. Bovendien is er een geldbedrag van 2.500 euro aan de prijs verbonden.

De criteria

- U bespreekt minimaal twee boeken die niet eerder in de ABG zijn gerecenseerd en die niet ouder zijn dan vijf jaar.
- Uw bijdrage heeft de vorm van een goed geschreven essay zonder voetnoten.
- U geeft niet alleen uw mening over de besproken boeken, maar verwerkt tevens uw eigen ideeën over het onderwerp.
- De jury verwelkomt de bespreking van internationale wetenschappelijke literatuur in iedere taal.
- Uw boekbespreking is echter in het Nederlands gesteld.
- De lengte van uw bijdrage is maximaal 4000 woorden.

Stuur uiterlijk **vrijdag 1 oktober 2010** uw essay in, o.v.v. ABG VN Essayprijs naar abg@aup.nl

ABG
Vrij Nederland
Essayprijs

De *Academische Boekengids* heeft een onafhankelijke redactie. Het blad verschijnt zes keer per jaar. De volledige tekst van iedere nummer verschijnt op website: www.academischeboekengids.nl